

УДК: 331.45: 657.47

ОХОРОНА ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ОБЛІКОВО- АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ)

ЙОСИП ДАНЬКІВ,канд. екон. наук, професор,
завідувач кафедри обліку та аудиту,**МИРОСЛАВ ОСТАП'ЮК,**канд. екон. наук, професор
кафедри обліку та аудиту,**ВОЛОДИМИР ДАНЬКІВ,**канд. екон. наук, доцент кафедри
фінансів та банківської справи,ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

У статті відображені організаційно-правові та обліково-економічні аспекти охорони праці. Надані пропозиції щодо зміцнення обліково-аналітичної функції за витратами підприємства на охорону праці та джерелами фінансування.

Ключові слова: охорона праці, облік витрат, аналіз, виробничий травматизм, умови праці, ефективність, витрати на охорону праці, управління охороною праці, документація.

ВСТУП

Охорона праці робітників в умовах сучасного переозброєння виробництва на основі механізації та автоматизації може бути забезпечена лише при всебічному врахуванні можливостей людини в трудовому процесі. Безперечно, що у вирішенні цих завдань суттєву роль відіграє *ергономіка* – наука, що вивчає проблеми оптимального розподілу та узгодження функцій між людиною і машиною, обґрунтовує оптимальні вимоги до засобів і умов діяльності. В нашій роботі, виходячи з різного рівня фондозброєності робітників підприємств, ми особливу увагу акцентуємо на організаційно-правових та затратних аспектах охорони праці на підприємствах. Насамперед це законодавча база з охорони праці та шляхи її покращення. Організація охорони праці на підприємстві – аналіз та пропозиції.

Мета статті – дослідити роль та мету заходів щодо покращення умов та охорони праці, обґрунтувати показники ефективності цих заходів та висвітлити питання обліку витрат, пов'язаних з охороною праці, підвищенню його контрольної-аналітичної функції і джерел фінансування цих заходів.

До **основних завдань** віднесено:

- висвітлити організаційно-правові аспекти охорони праці;
- запропонувати методику аналізу показників ефективності заходів щодо охорони праці;
- відобразити особливості бухгалтерського обліку витрат на заходи щодо покращення умов і охорони праці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Організаційно-правові аспекти охорони праці, облік та методи аналізу виробничого травматизму

Охорона праці як система законодавчих актів, соціально-економічних, організаційних, технічних і санітарно-гігієнічних заходів, що створюють безпеку праці, забезпечують збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці, закріплена у Кодексі законів про працю України і в Законі України «Про охорону праці»

До законодавчої бази також належать Закони України: «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про охорону здоров'я», «Про пожежну безпеку», «Про використання ядерної енергії і радіаційну безпеку», «Про дорожній рух», «Про загальнообов'язкове соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням».

Спеціальними законодавчими актами є державні нормативні акти з охорони праці (ДНАОП). Це правила, стандарти, норми, положення, інструкції та інші документи, яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання.

Державні нормативні акти з охорони праці залежно від сфери дії поділяють на міжгалузеві та галузеві.

У Конституції України (ст. 43) гарантуються права громадян України на працю й відпочинок; на умови праці, що відповідають вимогам безпеки та гі-

гієни праці і не є шкідливими, на соціальне забезпечення у старості, у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, інвалідності, нещасного випадку; на скорочений робочий день для певних професій і робіт, для неповнолітніх, осіб з обмеженою працездатністю, а також для жінок, що мають малолітніх дітей; забороняється використовувати працю жінок на важких і шкідливих для здоров'я виробництвах.

У законодавстві про охорону праці відображені такі **правила й норми**:

- правила організації охорони праці на підприємствах (в організаціях), про планування і фінансування заходів з охорони праці;
- правила з техніки безпеки і виробничої санітарії, які забезпечують індивідуальний захист працюючих від виробничих травм і професійних захворювань;
- правила і норми зі спеціальної охорони праці жінок, молоді та осіб з пониженою працездатністю;
- правила, які регулюють діяльність органів державного і громадського контролю в галузі охорони праці;
- правові норми, в яких передбачена відповідальність за порушення законодавства про охорону праці.

Законодавством покладена відповідальність на адміністрацію підприємства (організації) за забезпечення здорових і безпечних умов праці, впровадження сучасних засобів техніки безпеки. Виробничі будівлі, обладнання, технологічні процеси повинні відповідати вимогам, які забезпечують здорові та безпечні умови праці. Забороняється приймати і вводити в експлуатацію підприємства, цехи, дільниці, які не відповідають вимогам охорони праці.

Відповідно до чинного законодавства відповідальність за охорону праці в цілому по підприємству несе роботодавець.

Така сама відповідальність покладена на керівників цехів, дільниць і служб. Безпосередньо охороною праці на підприємстві керує головний інженер.

На підприємствах і в організаціях у колективних договорах, які щорічно від імені трудового колективу укладаються профспілковим комітетом з адміністрацією, передбачена конкретна робота в галузі охорони праці. Крім цього, проведення поточних заходів з охорони праці відображується в комплексних планах оздоровчих заходів.

Законодавством покладена відповідальність адміністрації за проведення інструктажів робітників і службовців з виробничої санітарії та техніки безпеки і за контроль за додержанням працівниками вимог інструкцій з охорони праці. Розрізняють кілька видів

інструктажу: вступний, первинний інструктаж на робочому місці, повторний, позаплановий і цільовий.

Подію, яка викликала травму, називають **нещасним випадком**, а сукупність виробничих травм – **виробничим травматизмом**.

Метою розслідування нещасних випадків є з'ясування умов, обставин і причин, які призвели до нещасного випадку, встановлення винуватих осіб і складу вини кожного, розробка заходів щодо попередження аналогічних випадків, а також вирішення питань з відшкодування матеріальних витрат, спричинених нещасним випадком потерпілому або підприємству.

Установлено, що технічні причини в різні періоди можуть становити від 25 до 50% усіх нещасних випадків, організаційні – від 25 до 50%, санітарно-гігієнічні та психофізіологічні – приблизно 10–12%.

За ступенем важкості нещасні випадки поділяють на мікротравми (без втрати працездатності), легкі (з тимчасовою втратою працездатності), важкі (з повною або частковою втратою працездатності) і смертельні.

Кожен нещасний випадок, який спричинив втрату працездатності на строк не менше одного робочого дня, має розслідувати комісія і складати акти за формами Н-5 і Н-1 або за формою НПВ (не пов'язаний з виробництвом).

Розрізняють *нещасні випадки, пов'язані з роботою і виробництвом*, а також *побутові нещасні випадки*. До нещасних випадків, пов'язаних з роботою, належать не тільки випадки на виробництві, а й поза виробництвом: в дорозі на роботу або з роботи, при виконанні державних або громадських обов'язків, або спеціальних завдань органів влади.

За висновками комісії з розслідування не визнаються пов'язаними з виробництвом нещасні випадки, що сталися з працівниками:

- за місцем постійного проживання на території польових і вахтових селищ;
- під час використання ними в особистих цілях транспортних засобів, машин, механізмів, устаткування, інструментів підприємства;
- унаслідок алкогольного або наркотичного сп'яніння;
- під час скоєння ними злочинів або інших правопорушень, якщо ці дії підтверджені рішенням суду;
- у разі природної смерті або самогубства, що підтверджено висновками судово-медичної експертизи та органів прокуратури.

Розслідуванню підлягають нещасні випадки, які сталися на території підприємства (організації), поза

територією підприємства при виконанні робіт за завданням підприємства, а також з робітниками і службовцями, яких доставляли на роботу і з роботи на транспорті цього підприємства. Гострі отруєння, теплові удари, обмороження, ураження блискавкою розслідуються і враховуються як нещасні випадки.

Про кожний нещасний випадок на підприємстві потерпілий або очевидець події повинен негайно повідомити безпосереднього керівника робіт. Керівник робіт або уповноважена особа підприємства зобов'язані:

- терміново організувати надання медичної допомоги потерпілому і повідомити про те, що сталося роботодавця, а також відповідну профспілкову організацію;

- зберегти до початку розслідування обстановку на місці у такому стані, як це було в момент нещасного випадку, якщо це не загрожує життю і здоров'ю інших працівників і не призведе до аварії.

Роботодавець організує розслідування нещасного випадку й утворює *комісію з розслідування*. До складу комісії з розслідування входять керівник служби охорони праці (голова комісії); керівник структурного підрозділу; представник профспілкової організації, членом якої є потерпілий, або уповноважений трудового колективу з питань охорони праці, якщо потерпілий не є членом профспілки.

Комісія з розслідування зобов'язана протягом трьох діб:

- обстежити місце нещасного випадку, опитати свідків і причетних осіб та отримати пояснення потерпілого, якщо це можливо;

- визначити відповідність умов і безпеки праці вимогам нормативно-правових актів про охорону праці;

- з'ясувати обставини і причини, що призвели до нещасного випадку;

- визначити осіб, які допустили порушення нормативно-правових актів, а також розробити заходи щодо запобігання подібним нещасним випадкам;

- скласти акт розслідування нещасного випадку за формами Н-5 (у двох примірниках) і акт за формою Н1 або за формою НПВ про потерпілого (у шести примірниках) і передати їх на затвердження роботодавцю.

У разі виникнення гострих професійних захворювань (отруєнь), крім акта за формою Н-1 складають Карту обліку професійного захворювання (отруєння) за формою П-5.

Нещасні випадки, про які складають акти за формою Н-1 або НПВ, беруть на облік і реєструють в журналі.

Роботодавець має розглянути і затвердити акт за

формою Н-1 або НПВ протягом доби після закінчення розслідування, а щодо випадків, які сталися за межами підприємства, – протягом доби після отримання необхідних матеріалів.

У разі виявлення гострого професійного захворювання копію акта за формою Н-1 та Карту обліку гострого професійного захворювання за формою П-5 надсилають до державної санітарно-епідеміологічної служби.

Акти розслідування за формою Н-1 або НПВ разом з матеріалами розслідування повинні зберігатися 45 років на підприємстві, працівником якого є (був) потерпілий.

Для розслідування групового, важкого (інвалідного) і смертельно нещасних випадків створюють комісію зі спеціального розслідування з відповідальних інженерно-технічних працівників за участю профспілкової організації під головуванням представника Держпромгінрналяду. Термін оформлення акта спеціального розслідування (форма Н-5) – не більше десяти днів. При груповому нещасному випадку акт за формою Н-1 оформляють окремо на кожного потерпілого.

Розслідування нещасних випадків проводять відповідно до Положення про розслідування та облік нещасних випадків, профзахворювань та аварій на виробництві, в установах та організаціях, яке доповнене і затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 р. № 1112.

2. Бухгалтерський облік витрат на заходи щодо покращення умов і охорони праці

Витрати на заходи щодо покращення умов і охорони праці включають: витрати на ремонт, прання і дезінфекцію одягу; витрати на спецхарчування (молоко, жири та інші нейтралізуючі речовини) на утримання й поточний ремонт різноманітних огорож, сигналізації та інших пристроїв, що забезпечують безпеку праці; витрати на подання першої медичної допомоги, на вентиляцію приміщень, на утримання душових, пралень не побутового характеру та інші витрати на техніку безпеки і виробничу санітарію. На сьогодні, з метою покращення обліку, контролю та аналізу ці витрати, за нашою пропозицією, **згруповані у п'ять груп:**

1) відшкодування потерпілим внаслідок травм і професійних захворювань (тимчасова непрацездатність, одноразова допомога, моральна шкода, санаторно-курортне лікування, протезування, пенсії інвалідам тощо);

2) пільги та компенсації за працю у важких і шкідливих умовах (додаткові відпустки, скорочений робочий день, отримання молока, доплати за умови та

інтенсивність праці, пенсії на пільгових умовах);

3) витрати на виробничу санітарію, профілактику травматизму, професійних захворювань (витрати на заходи з охорони праці за рахунок джерел фінансування, регламентованих нормативними актами держави; витрати на заходи з охорони праці за колективними договорами; витрати з фонду охорони праці підприємства);

4) витрати на ліквідацію наслідків аварій та нещасних випадків (вартість ремонту зіпсованого устаткування, зруйнованих будівель; витрати на врятування потерпілих; розслідування нещасних випадків; виплати заробітної плати за час простою; вартість підготовки працівників замість вибулих внаслідок нещасних випадків);

5) штрафи та інші відшкодування (штрафи за приховування від обліку потерпілих; штрафи за недотримання нормативних вимог щодо безпеки праці; компенсації за час вимушеного простою через припинення робіт органами державного нагляду за охороною праці; штрафи за недотримання договірних зобов'язань з іншими підприємствами; компенсаційні виплати за ураження населення, майна та забруднення довкілля).

Дослідженнями встановлено, що основні витрати на підприємствах припадають не на створення безпечної техніки, запобігання виробничому травматизму і захворюваності, а на пільги та компенсації, пов'язані з небезпечними і шкідливими умовами праці. Співвідношення між витратами на покращення умов і охорони праці до видатків на доплати, пенсії, пільгові відпустки становить 1:10.

Штрафні санкції, а також виплати, що має здійснювати підприємство у разі незадовільної роботи з охорони праці, наявність фактів травмування працівників та профзахворювань на сьогодні є досить значними і тому змушують будь-якого власника своєчасно вкладати кошти у профілактичні заходи, зберігаючи при цьому життя і здоров'я людей, та не конфліктувати з Законом.

Значними є також витрати на пільги й компенсації, передбачені чинним законодавством і колективними договорами, за важкі та шкідливі умови праці (за надання додаткової відпустки, видачу молока, оплату регламентованих перерв санаторно-оздоровчого призначення, що надаються під час виконання відронебезпечних та інших робіт). Ці витрати також слід ураховувати власником у загальній сумі економічних витрат, що можуть бути на підприємстві за недостатньої уваги до розв'язання проблем охорони праці.

Витрати на реалізацію заходів щодо покращення умов і охорони праці поділяють на капітальні вкла-

дення і експлуатаційні (поточні) витрати, які повинні становити не менш як 0,5% від реалізованої продукції (ст. 19 Закону України «Про охорону праці»).

До **капітальних вкладень** належать одноразові витрати, які використовують на створення основних фондів для покращення умов і охорони праці, а також на удосконалення техніки і технології з метою покращення умов праці і забезпечення її безпеки.

До **експлуатаційних витрат** належать поточні витрати на утримання і обслуговування основних фондів; витрати на проведення заходів щодо охорони праці за рахунок цехових і загальнозаводських видатків. Тому витрати на здійснення заходів щодо покращення умов і охорони праці розраховують за формулою

$$B = E + K, \quad (1)$$

де E – експлуатаційні /поточні/ витрати на здійснення заходів, грн;

K – капітальні витрати на поліпшення умов і охорону праці, грн.

Загальні витрати підприємства на охорону праці як до впровадження заходів щодо покращення умов праці, так і після цього розраховують за формулою

$$B_{\text{заг}} = B_1 + B_2 + B_3, \quad (2)$$

де B_1 – витрати на заходи з охорони праці за рахунок усіх джерел фінансування, регламентованих нормативними актами держави;

B_2 – витрати на заходи з охорони праці за колективними договорами;

B_3 – витрати з фонду охорони праці підприємства.

Витрати на охорону праці, виробничу санітарію та профілактику захворювань повинні враховуватись керівництвом або власником підприємства в загальній сумі економічних витрат, і зрозуміло, суворо контролюватися. Це практично не можливо. При існуючому обліку цих витрат не можна цього досягти.

Достатньо зауважити, що облік витрат на охорону праці сьогодні ведуть на трьох синтетичних рахунках: **91** «Загальновиробничі витрати», **92** «Адміністративні витрати», **94** «Інші витрати операційної діяльності», що в результаті не дає можливості одержувати оперативну, конкретну та реальну облікову інформацію про стан цих витрат. Сам поділ витрат на охорону праці на капітальні та поточні також потребує відповідної специфічної організації їх обліку. Різноманітність і ведення обліку джерел фінансування, що призначені на охорону праці, на різних рахунках не дає змоги належним чином контролювати їх використання, що призводить до їх розпорощення і як наслідок до незадовільного рівня охорони праці, збільшення виробничого травматизму тощо.

Нами пропонується з метою узагальнення витрат і джерел їх фінансування всі витрати сконцентрувати

на рахунку **91** «Загальновиробничі витрати»; джерела фінансування відображувати на субрахунку **474** «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» («Забезпечення інших витрат і платежів»), а також створити фонд охорони праці за рахунок резерву та інших джерел.

При створенні резерву витрати на охорону праці доцільно, на нашу думку, резервувати їх, виходячи з розрахунку середньорічної питомої ваги їх в затратах на виробництво. При цьому пропонуємо таку кореспонденцію рахунків:

Д-т 91 «Загальновиробничі витрати»

К-т 474 «Фонд охорони праці».

При надходженні коштів у фонд охорони праці з інших джерел можлива така кореспонденція рахунків:

Д-т 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді» – відрахування з прибутку

Д-т 48 «Цільове фінансування і цільові надходження – асигнування з бюджету та позабюджетних фондів

Д-т 493 – «Інші страхові резерви» – за рахунок страхових платежів

К-т 474 «Фонд охорони праці».

Експлуатаційні (поточні) витрати і штрафні санкції списують відразу за рахунок фонду охорони праці. Капітальні витрати попередньо обліковують на рахунку **15** «Капітальні інвестиції», а потім списують за рахунок фонду наступним записом:

Д-т 474 «Фонд охорони праці»

К-т 15 «Капітальні інвестиції».

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження щодо охорони праці на підприємствах свідчать про те, що, незважаючи на певні зрушення в організаційно-правовому, технічному полі, існує цілий комплекс проблем технічного, економічного, особливо, контрольно-інформаційного характеру. Джерела коштів на охорону праці знаходяться в розпорошеному, безконтрольному стані, на що нами надані відповідні пропозиції з впорядкування їх обліку та контролю. Облік витрат на охорону праці повинен бути сконцентрований на одному рахунку, що підвищить рівень контролю за цими витратами.

Проведене дослідження дасть змогу значно підвищити контрольно-аналітичну функцію обліку за витратами і джерелами коштів на охорону праці й покращить ефективність заходів у цьому напрямі, їх необхідність і своєчасність. Автори мають намір і в майбутньому продовжити дослідження означених вище проблем.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. **Гандзюк М.П.** Основи охорони праці: [підручник] / М.П. Гондзюк, Є.П. Шелібо, М.О. Халімовський. – К.: Каравела, 2005.

2. **Даньків Й.Я.** Бухгалтерський облік: [підручник] / Й.Я. Даньків, М.Я. Остап'юк. – К.: Знання. – 2007.

3. **Іваськевич І.О.** Ергономіка: [навч. посібник] / І.О. Іваськевич. – Тернопіль: Економічна думка, 2002.

4. **Керб Л.П.** Основи охорони праці: [навч. посібник] / Л.П. Керб. – К.: КНЕУ, 2005.

5. **Остап'юк М.Я.** Економіка праці та соціально-трудова відносини: [навч. посібник] / М.Я. Остап'юк. – Тернопіль: «Прінт-офіс», 2007.

6. **Остап'юк М.Я.** Економіка підприємства: [навч. посібник] / М.Я. Остап'юк, Н.З. Яцишин. – Тернопіль: «Прінт-офіс», 2008.

7. **Пушкар М.С.** Фінансовий облік: [підручник] / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.

В статье отражены организационно-правовые и учетно-экономические аспекты охраны труда. Даны рекомендации по укреплению учетно-аналитической функции за затратами предприятия на охрану труда и источниками финансирования.

Ключевые слова: охрана труда, учет расходов, анализ, производственный травматизм, условия труда, эффективность, затраты на охрану труда, управление охраной труда, документация.

The article deals with organizational, legal, accounting and economic aspects of work safety. Suggestions for strengthening the accounting and analytical functions of work safety costs and its sources of funding are given in the paper.

Keywords: work safety, cost accounting, analysis, industrial injuries, working conditions, efficiency, work safety costs, work safety management costs, documentation.